

тощо, крім випадків, передбачених цим Кодексом та іншими законодавчими актами України». Видається, що встановлення сервітуту є більш логічним стосовно приватних власників та конкретних прав визначеного кола осіб, на користь яких він встановлюється. Щодо законодавчого закріплення прав громадян на користування природними ресурсами для задоволення особистих життєво необхідних потреб, їх вільного доступу до природних благ, більш обґрунтованим буде використання традиційної еколого-правової конструкції «права загального природокористування», яке, як обґрунтовувалось вище, більше тяжіє до системи екологічних прав, зокрема, права на безпечно довкілля.

Виходячи з цього, права громадян, які передбачають можливості вільного доступу до природних ресурсів та користування ними для задоволення особистих необхідних життєвих потреб, могли б закріплюватися не в розділах поресурсних законодавчих актів, які регулюють використання лісових, водних, фауністичних та інших ресурсів, а в перших розділах, з наголосом на їх приналежності до життєво важливих екологічних прав людини. В майбутньому в ході вдосконалення та систематизації екологічного законодавства доцільно перенести норми, які регулюють права громадян на вільний доступ до природних ресурсів та користування ними для невід'ємних життєвих потреб, у перші розділи Екологічного кодексу України та оновлених природоресурсних законодавчих актів, закріпивши ґрунтовні деталізовані гарантії забезпечення їх безперешкодної реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва М. И. Право на благоприятную окружающую среду как элемент правового статуса личности / М. И. Васильєва // Экологическое право. – 2005. – № 1. – С. 19–26.
2. Макарова Т. И. Право общего природопользования: проблемы правового закрепления [Електронний ресурс] / Т. И. Макарова // Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Сер. 3 : Гісторыя. Філасофія. Псіхалогія. Паліталогія. Сацыялогія. Эканоміка. Права. – 2004. – № 2. – С. 103–108. – Режим доступу : http://www.law.bsu.by/pub/25/Makarova_8.doc.
3. Макарова Т. И. Право природопользования как институт экологического законодательства (к вопросу о разработке Экологического кодекса Республики Беларусь) [Електронний ресурс] / Т. И. Макарова // Право и демократия : сб. науч. тр. / редкол. : В. Н. Бибило (отв. ред.) [и др.]. – Минск: БГУ, 2006. – Спец. вып. – С. 108–120. – Режим доступу : http://www.law.bsu.by/pub/25/Makarova_11.doc.

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ

Коваленко Т.

(доктор юридичних наук, доцент професор, в. о. завідувача кафедри земельного та аграрного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Відповідно до ст. 46 Конвенції про захист прав людини та основних свобод, підписаної 4 листопада 1950 р. в Римі та ратифікованої Законом України від 17 липня 1997 р., для нашої держави є обов'язковою практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). У ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. передбачено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини та основних свобод та практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

Аналізуючи практику ЄСПЛ у справах проти України, у яких присутній земельно-правовий елемент, варто поділити їх на декілька груп:

1) *рішення ЄСПЛ, які стосуються порушення ст. 1 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини та основних свобод, яка передбачає, що «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права».* Для сфери регулювання

земельних відносин важливе значення має те, що термін «майно» ЄСПЛ поширює також на матеріальні активи, щодо яких заявник може заявляти щонайменше «законне сподівання» їх фактичного отримання. Такими активами може бути «законне сподівання» виділення в натурі конкретної земельної ділянки та оформлення прав на неї, яке повинні були забезпечити державні органи на підставі прийнятих рішень. Неможливість для особи мати виконане рішення «протягом розумного строку» являє собою втручання в її право на мирне володіння своїм майном. Крім цього, право мирного володіння своїм майном ЄСПЛ поширює на випадки не лише набуття земельних ділянок у власність, але й у довгострокове користування. Позиція ЄСПЛ полягає у тому, що право особи на земельну ділянку, яка надана їй для постійного користування, являє собою «володіння», що підпадає під дію ст. 1 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини та основних свобод (справа ЄСПЛ «Остапенко проти України» від 14 червня 2007 р. та ін.);

2) рішення ЄСПЛ у справах проти України, які стосуються специфіки застосування доктрини *ultra vires* з метою гарантування захисту від помилок органів державної влади, які діють у земельних відносинах за межами повноважень, наданих їм національним законодавством (справа ЄСПЛ «Рисовський проти України» від 20 жовтня 2011 р. та ін.). При цьому ЄСПЛ, базуючись на своїх рішеннях у справах проти інших держав, зокрема рішенні у справі «Стреч проти Сполученого Королівства» від 24 червня 2003 р., зазначив, що принцип «належного урядування», як правило, не повинен перешкоджати державним органам виправляти випадкові помилки, навіть ті, причиною яких є їхня власна недбалість. Ризик будь-якої помилки державного органу повинен покладатися на саму державу, а помилки не можуть виправлятися за рахунок осіб, яких вони стосуються. У контексті скасування помилково наданого права на майно принцип «належного урядування» може потребувати виплати відповідної компенсації чи іншого виду належного відшкодування колишньому добросовісному власникові;

3) рішення ЄСПЛ, які стосуються доступу особи до правосуддя при захисті своїх дійсних чи уявних земельних прав (справа ЄСПЛ «Пономаренко проти України» від 14 червня 2007 р. та ін.). Зокрема, відмова суду вжити практичних заходів для вирішення проблеми щодо доступу громадянина до будинку та земельної ділянки, оскільки суди не мають відповідної юрисдикції, ЄСПЛ прирівняв до відмови особі у правосудді, що позбавляє самої суті права заявника на доступ до суду, гарантованого п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод;

4) рішення ЄСПЛ у справах проти України, які стосуються тлумачення ст. 8 Конвенції щодо права на повагу до приватного і сімейного життя, зокрема в частині забезпечення дотримання справедливого балансу між інтересами особи та інтересами суспільства у сфері використання та охорони земель. Зокрема, у Справі ЄСПЛ «Гримковська проти України» від 21 липня 2011 р. визнано порушення ст. 8 «Право на повагу до приватного і сімейного життя» Конвенції, що полягало у недотриманні справедливого балансу між інтересами заявниці та інтересами суспільства, оскільки: 1) держава не змогла довести, що до моменту використання дороги по вулиці Ч. як автомагістралі було проведено адекватне екологічне дослідження наслідків такого використання та в подальшому було здійснено належну екологічну політику; 2) заявниця не мала ефективної можливості впливати на процес прийняття рішень щодо використання дороги по вулиці, на якій вона проживає, як автомагістралі, включно з оскарженням у незалежному органі. Розглянувши справу, ЄСПЛ дійшов висновку, що сукупний вплив шуму, вібрації, забруднення повітря та ґрунту, спричинений магістральною дорогою, значною мірою не дав заявниці можливості користуватися правами, гарантованими ст. 8 Конвенції.

Досліджуючи питання щодо специфіки практики Європейського суду з прав людини як джерела земельного права України, варто зазначити про ряд проблем. Так, застосування рішень ЄСПЛ при регулюванні земельних відносин ускладнюється відсутністю систематизованих рішень Суду у сфері земельних відносин, невизначеністю

самого поняття «практика ЄСПЛ», а також нечіткістю законодавчих приписів щодо того, яка саме практика суду є джерелом земельного права – у справах проти України чи вся практика взагалі.

Отже, до джерел земельного права України необхідно відносити Конвенцію про захист прав людини та основних свобод 1950 р. і практику ЄСПЛ. Серед джерел земельного права України практику ЄСПЛ можна розглядати як інтерпретаційно-правовий прецедент. Застосування практики ЄСПЛ як джерела земельного права України ускладнено відсутністю систематизованих рішень цього Суду у сфері земельних відносин, а також нечіткістю законодавчих приписів щодо того, яка саме практика ЄСПЛ є джерелом земельного права – у справах проти України чи вся практика взагалі.

ЩОДО ПРОБЛЕМ РОЗРОБКИ ТА ЗАТВЕРДЖЕННЯ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОГРАМ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

Ковальчук Т.

(кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри екологічного права Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

В теорії земельного та екологічного права розробка та затвердження загальнодержавних та регіональних програм використання та охорони земель розглядається як багатоаспектне поняття: як складова формування державної земельної політики [3; 5], як одна із форм планування використання земель [2, с. 255], як складова реалізації такої функції екологічного управління як екологічне прогнозування та програмування [1].

Правовою основою розробки та затвердження державних та регіональних програм використання та охорони земель в Україні є норми ст. ст. 85, 116, 142 Конституції України (1996), законів України «Про державні цільові програми» (2004), «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2010), п.16 ч.1 ст.43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997), ст.6 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991), ст. ст. 6-9, 177-178 Земельного кодексу України (2001), ст. ст. 9-12, 15, 16, 25 Закону України «Про землеустрій» (2003), Закону України «Про засади державної регіональної політики» (2015) та інших законів, постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм» від 31 січня 2007 року №106, «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» від 6 серпня 2014 року № 385 та інших підзаконних актів.

Згідно зазначеного вище законодавства, загальнодержавні програми використання та охорони земель розробляються з метою забезпечення потреб населення і галузей економіки у землі та її раціонального використання і охорони відповідно до програм економічного, науково-технічного і соціального розвитку України та затверджуються Верховною Радою України.

На сьогодні однією з проблемою формування державної земельної політики є відсутність затвердженої Верховною Радою України загальнодержавної програми використання та охорони земель. При цьому доцільно зазначити, що така програма була розроблена в 2004 році «Головним науково-дослідним та проектним інститутом землеустрою» на замовлення Державного комітету України із земельних ресурсів. Серед очікуваних результатів виконання Програми були визначені: забезпечення перерозподілу земельного фонду між галузями економіки, оптимізація структури земельних угідь, зменшення сільськогосподарської освоєності та розораності території, зупинення процесів деградації ґрунтового покриву, створення стійкої системи нарощування біоресурсного потенціалу земель, збільшення питомої ваги земель з природними ландшафтами до рівня